

Kultur- og kirkedepartementet
Kulturavdelingen
v/Stein Sægrov
Postboks 8030 Dep
0030 Oslo

Delrapport fra arbeidsgruppen som er nedsatt for å vurdere vederlagsprinsipper for tilgjengeliggjøring av Nasjonalbibliotekets samlinger

Vi viser til brev av 21.11.2008 fra Kultur- og kirkedepartementet. Vedlagt oversendes delrapport fra arbeidsgruppen med vedlegg.

Rapporten er enstemmig.

Med vennlig hilsen

Helge M. Sønneland

Vigdís Moe Skarstein

Yngve Slettholm

Spesialråd

Nasjonalbibliotekar

Direktør i Kopinor

Maria Jongers
Juridisk rådgiver

Delrapport fra arbeidsgruppen nedsatt av Kultur- og kirkedepartementet for å vurdere vederlagsprinsipper for tilgjengeliggjøring av Nasjonalbibliotekets samlinger.

Innledning og bakgrunn

Den teknologiske utviklingen og utbredelsen av internett har gitt nye ressurser og muligheter til å bevare og formidle vår felles kulturarv. Stadig større mengder av kulturarven blir digitalt formidlet. Fordi denne formidlingen gjør materiale lett tilgjengelig, kan det føre til at analogt materiale i fremtiden blir mindre brukt.

Det er av stor kulturpolitisk betydning at de muligheter som digitalisering og internett byr, blir utnyttet til å formidle litteratur som når enda flere enn før. Det er et ønske både fra rettighetshaverne og myndighetene å legge til rette for dette. Nasjonalbiblioteket, som forvalter og formidler sentrale deler av den norske kulturarven, har tatt initiativ til digital sikring av sitt materiale, og ønsker sammen med rettighetshaverne å gjøre forsøk med tilgjengeliggjøring over internett.

Gjennom Nordområdeprosjektet har Nasjonalbiblioteket og rettighetshavere¹ gjennomført et pilotprosjekt hvor inntil 1400 litterære verk kunne tilgjengeliggjøres i fulltekst på internett. Av disse ble 395 bøker og 248 tidsskrift rettighetsklarert. Prosjektet var banebrytende også i europeisk sammenheng og har fått mye oppmerksomhet. Resultatene fra Nordområdeprosjektet ga kunnskaper om bruk av litterære tekster på nettet som gjør det interessant å gå videre med å prøve ut effekten av slik tilgjengeliggjøring. Et nytt prosjekt med arbeidstittelen Bokhylla.no er derfor lansert.

Gjennom prosjektet Bokhylla.no ønsker man å digitalisere og tilgjengeliggjøre bøker utgitt i Norge i 1790-årene, 1890-årene og 1990-årene. Deler av materialet fra 1890-årene og mer eller mindre alt materiale fra 1990-årene er opphavsrettslig beskyttet. En viktig forutsetning for et slikt prosjekt er derfor å finne gode vederlagsordninger for tilgjengeliggjøring på nettet.

På bakgrunn av de positive erfaringene fra Nordområdeprosjektet etablerte Kultur- og kirkedepartementet ved brev av 21.11.2008 en arbeidsgruppe. Gruppens mandat er bl.a. å foreslå prinsipper for beregning av vederlag for tilgjengeliggjøring av opphavsrettslig beskyttet materiale i Nasjonalbibliotekets samlinger.

Arbeidsgruppens sammensetning og mandat

Arbeidsgruppen ledes av spesialråd Helge M. Sønneland i Kultur- og kirkedepartementet, og består ellers av direktør Yngve Slettholm i Kopinor og nasjonalbibliotekar Vigdis Moe Skarstein.

Nasjonalbiblioteket stiller med sekretariat for arbeidsgruppen (juridiske rådgivere Mats Risbakken og Maria Jongers).

---

¹ Rettighetshaverne er representert ved Forvaltningsorganisasjonen LINO, Den Norske Forfatterforening, Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening, Norsk kritikerlag og Den norske forleggerforening.

Arbeidsgruppens mandat er å:

- foreslå prinsipper for beregning av vederlag for tilgjengeliggjøring av opphavsrettslig beskyttet materiale i Nasjonalbibliotekets samlinger.
- innen 1. februar 2009 foreslå prinsipper for beregning av vederlag for prosjektet Bokhylla.no.
- utarbeide forslag til hvordan prosjektet Bokhylla.no bør følges opp og erfaringene nyttiggjøres i generelle avtaleforhold som gjelder tilgjengeliggjøring av Nasjonalbibliotekets samlinger i digital form.
- i sitt arbeid ha den nødvendige kontakt med parter som vil bli berørt av avtalen.

Arbeidsgruppen har således et kortsiktig og langsiktig perspektiv. Gruppen skal komme med innspill som kan ligge til grunn for gjennomføringen av prosjektet Bokhylla.no, og dermed legge grunnlaget for videre forhandlinger tuftet på de erfaringene man får fra prosjektet.

I første omgang skal gruppen skissere ulike prinsipper som vil danne grunnlag for en avtale med rettighetshaverne, herunder vurdere vederlagsprinsipper for tilgjengeliggjøring av Nasjonalbibliotekets samlinger i forbindelse med prosjektet Bokhylla.no.

Medlemmer av arbeidsgruppen har underveis i arbeidet hatt kontakt med representanter for ulike rettighetshavergrupperinger.

Juridiske utgangspunkter

Opphavsmannen har etter åndsverkloven² enerett til å råde over sitt åndsverk, herunder til å fremstille eksemplarer av verket og å gjøre det tilgjengelig for allmennheten, f.eks. på internett. Av hensyn til samfunnets behov for tilgang til beskyttet materiale, er imidlertid eneretten på enkelte områder avgrenset. Det er bl.a. særskilte bestemmelser i åndsverkloven og tilhørende forskrift om eksemplarfremstilling og tilgjengeliggjøring i bibliotek mv.

Nasjonalbiblioteket har i dag hjemmel til å digitalisere alle verk i sine samlinger for sikring og bevaring samt til å tilgjengeliggjøre det digitaliserte materialet på terminaler i egne lokaler, jf. forskrift til åndsverkloven § 1-3, 3. ledd. Dersom en ønsker en videre tilgjengeliggjøring enn det forskriften hjemler, for eksempel slik at alle i Norge kan få tilgang til materialet via internett på sin egen datamaskin, må det inngås en opphavsrettslig avtale med rettighetshaverne. Dette er situasjonen for prosjektet Bokhylla.no.

Bokhylla.no vil inneholde verk av et stort antall rettighetshavere, både til litterære og andre verk som er representert i de aktuelle bøkene. Dette gjør individuell rettighetsklarering til en betydelig administrativ oppgave – i praksis umulig. Det vil derfor være ønskelig å fremforhandle en kollektiv avtale for klarering av rettighetene til de ulike verkene. Etter åndsverkloven kan en slik avtale på visse vilkår gis såkalt ”avtalelisensvirkning”. En forutsetning for dette er at avtalen inngås med en organisasjon som på området representerer en vesentlig del av opphavsmennene til de verk som brukes i Norge, og som er godkjent av departementet, jf. åndsverkloven § 38a. Etter loven gis avtalen virkning ikke bare for registrerte medlemmer, men også for rettighetshavere som ikke er medlemmer av rettighetshaverorganisasjonen. Videre vil en slik avtale få virkning også for rettighetshavere

---

² Lov om opphavsrett til åndsverk m.v. av 12. mai 1961 nr. 2

som ikke er norske statsborgere eller bosatt i Norge, men tilgjengeliggjøringen vil være avgrenset til norsk territorium.

Kopinor er en forvaltningsorganisasjon som representerer opphavsmenn og utgivere i til sammen 23 rettighetshaverorganisasjoner. I tillegg representerer Kopinor utenlandske rettighetshavere gjennom gjensidighetsavtaler med forvaltningsorganisasjoner i andre land. Kopinor inngår avtaler om kopiering og bruk av verk som har et grafisk uttrykk, slik som tekst, foto, illustrasjon, noter mv., men ikke audio- og audiovisuelle verk.

Kopinor kan på vegne av rettighetshaverne inngå avtaler med avtalelisensvirkning for utvidet tilgjengeliggjøring av verk i arkiv, bibliotek- og museumssektoren etter åndsverkloven § 16a og peker seg dermed ut som en hensiktsmessig avtalepart for dette prosjektet.

Avtalen som må fremforhandles for å realisere prosjektet vil være en rent opphavsrettslig basert avtale, i motsetning til den avtalen som Kultur- og kirke departementet har inngått om bibliotekvederlag. En avtale om tilgjengeliggjøring av materiale i Nasjonalbibliotekets samlinger berører heller ikke andre kulturpolitiske støtteordninger som er etablert.

Erfaringer fra Nordområdeprosjektet

Evalueringsrapporten "En hale uten ende" av 1. oktober 2008 (vedlagt) bygger på statistisk analyse av brukeradferd i nettjenesten, tall fra biblioteklån, salg av verkene i prosjektperioden, samt en nettbasert intervjuundersøkelse.

Evalueringsrapporten viser at tjenesten har vært mye brukt og at en stor andel av bøkene innenfor alle fagområder har vært besøkt.

Over halvparten av materialet som er tilgjengeliggjort i Nordområdeprosjektet er utgitt for mer enn 11 år siden. Det kan signalisere at internett er en effektiv distribusjonskanal for litteratur, og særlig for titler som er vanskelig å få tilgang til på annet vis.

Prosjektledelsens tentative konklusjon er at det har vært en økning i bibliotekenes utlån av den litteratur som er omfattet av prosjektet. Det kan likevel ikke påvises en direkte sammenheng.

Ut fra det tallmaterialet man har hatt tilgang til, ser det ut til at prosjektet ikke har hatt noen nevneverdig påvirkning på salget – verken i positiv eller negativ retning. På den annen side har salgfunksjonen i tjenesten vært virksom bare de siste månedene før evalueringen.

Antall brukere og sidevisninger økte betydelig da søkemotorene fikk tilgang til metadataene i tjenesten i januar 2008, hvilket samsvarer med undersøkelser i andre land.

Flertallet av leserne synes å benytte tjenesten slik man benytter et bibliotek, altså et sted hvor man finner noe interessant eller det man har bruk for. Nettstedet har i mindre grad vært brukt som "lesesal".

Prosjektet Bokhylla.no

Arbeidsgruppen tar som utgangspunkt at prosjektet vil være begrenset til bøker utgitt i Norge i de siste tiårene av de siste tre århundrene. Dette vil omfatte også skolebøker og oversatt litteratur.

Selv om det kun er bøker som skal digitaliseres og gjøres tilgjengelig på internett, er det grunn til å presisere at prosjektet omfatter et vidt spekter av verkstyper og ikke kun litterære verk. I flere av bøkene vil det for eksempel være musikkverk i form av noter (sangbøker), samt illustrasjoner og fotografier. I og med at det kun er snakk om utgitte bøker, vil for eksempel tidsskrifter, aviser mv., ikke omfattes av prosjektet. Videre faller lydopptak, film mv. utenfor.

Hovedformålet med prosjektet er å gjøre litteratur og annet rettighetsbelagt materiale tilgjengelig og å gi allmennheten innblikk i og kunnskap om mangfoldet i den norske kulturarven. Erfaringene fra Nordområdeprosjektet viser at tilgjengeliggjøringen på internett fører til økt bruk av verkene. Det er samtidig viktig å sikre at rettighetshaverne får et tilfredsstillende vederlag for den utvidede tilgjengeliggjøringen.

Videre ønsker man ytterligere kunnskap, ut over de erfaringene man har fått etter Nordområdeprosjektet, om hvordan tilgjengeliggjorte verk på internett brukes og hvordan dette eventuelt påvirker andre eksisterende utlåns- og forretningsmodeller.

Disse erfaringene kan på sikt danne grunnlag for fremtidige avtaler om digital formidling av norske rettighetsbelagte verk.

Prosjektet Bokhylla.no vil omfatte tilgjengeliggjøring av ca. 50 000 bøker, hvorav de aller fleste har opphavsrettslig vern. I tillegg kommer eventuelt utenlandske bøker oversatt til norsk og utgitt i Norge i de tre aktuelle tiårene.

I europeisk sammenheng er en av de store opphavsrettslige utfordringene spørsmålet om hvordan man på en hensiktsmessig måte kan digitalisere og tilgjengeliggjøre verk av ukjente opphavsmenn (orphan works/foreldreløse verk), det vil si verk hvor man ikke vet hvem den originære opphavsmannen er eller når det ikke er mulig å finne ut hvem som ivaretar rettighetene etter den originære opphavsmannens død. Det har også vært et ønske å få tilgjengeliggjort verk som ikke lenger er i kommersiell omsetning (out of print-works). Digitalisering og tilgjengeliggjøring av verk gjennom f.eks. EU-prosjektet Europeana krever rettighetsklarering. Det jobbes med å lage felles standarder for hvilke undersøkelser som må gjøres før et verk kan klassifiseres som foreldreløst eller ute av kommersiell omsetning og med å utvikle felles klareringsmekanismer. Dette er pågående og omstendelige prosesser.

De samme utfordringene knyttet til verk med ukjent opphavsmann gjelder i prinsippet også i dette prosjektet – og generelt for tilgjengeliggjøring av mye av materialet fra Nasjonalbiblioteket. Ved en avtalelisensløsning vil det imidlertid ikke være nødvendig å forholde seg til denne problematikken. Alle verk, uavhengig av om opphavsmannen er kjent eller om verket er i salg, vil omfattes av avtalen, så sant tilgjengeliggjøringen kun skjer i Norge.

Prosjektets premisser

I det følgende skisseres de premisser for prosjektet som arbeidsgruppen har lagt til grunn for sine diskusjoner og anbefalinger.

Tidsavgrenset

Med bakgrunn i mandatets to ledd, bør prosjektet gis en klar tidshorisont med en tidsavgrenset prøveperiode. Denne perioden må også gi rom for å evaluere prosjektet. Deretter kan det arbeides fram mot mer permanente ordninger. Prosjektet kan begynne før Nordområdeprosjektet er avsluttet og før alt materialet som skal omfattes er ferdig digitalisert, og må vare lenge nok til at alt relevant materiale kan digitaliseres og være tilgjengelig en viss tid før prosjektet skal evalueres. Forutsatt oppstart i 2009 vil arbeidsgruppen anbefale at prosjektperioden varer ut året 2011.

Tilgjengelig via internett

Materialet som omfattes av Bokhylla.no tilgjengeliggjøres på Nasjonalbibliotekets internettsider på tilsvarende måte som i Nordområdeprosjektet. Dette innebærer at materialet kan leses på skjerm via internett, men at det ikke er tilrettelagt for nedlasting eller utskrift. Nærmere bestemt vil hver enkelt bokside tilgjengeliggjøres som en bilde-fil (jpg-fil). Sidene vil kunne kopieres som skjermbilde, men det vil fremstå som lite hensiktsmessig å kopiere eller skrive ut større deler av en bok på denne måten.

Søkbare via søkemotorer

Tjenesten vil være gratis for leserne, og verkene omfattet av prosjektet skal være direkte søkbare via søkemotorer, som for eksempel Google og Kvasir. De tekniske løsningene som ble etablert i Nordområdeprosjektet for informasjon om hvor materialet kan lånes eller kjøpes, videreføres i Bokhylla.no.

Avtalelisens

Tilgjengeliggjøringen av den delen av materialet som fremdeles er opphavsrettslig beskyttet, kan skje med hjemmel i en avtale som utløser avtalelisens, jf. åndsverkloven § 16a. En konsekvens av dette er at materialet kun vil bli gjort tilgjengelig for brukere med norske IP-adresser. Materialet kan dermed gjøres åpent tilgjengelig uten passord, lånekort eller andre begrensninger.

Det er videre en konsekvens av avtalelisensordningen at individuelle rettighetshavere som ikke er representert av Kopinor, har rett til å fremsette krav om vederlag. Dersom det fremmes slike krav, vil dette bli håndtert av Kopinor.

Evaluering

Arbeidsgruppen legger som nevnt til grunn at prosjektet skal evalueres, og antar at det vil være i de ulike parters interesse å bidra til å markedsføre og gjøre prosjektet kjent.

Utvikling av eventuelle forretningsmodeller for direkte kjøp og nedlasting av verk eller opptrykk etter forespørsel fra brukere ("print on demand") vil ikke omfattes av Bokhylla.no-prosjektet. Slike avtaler kan eventuelt fremforhandles mellom forlagene og Nasjonalbiblioteket.

Beregningsprinsipper

Arbeidsgruppen har diskutert ulike alternativer med hensyn til beregningsprinsipper for vederlag.

Prosjektet Bokhylla.no's omfang og innretning, og mulige føringer i forhold til fremtidige modeller, gjør det vanskelig å se for seg at partene på fritt grunnlag kan finne fram til en omforent sum slik løsningen ble for Nordområdeprosjektet. Arbeidsgruppen vil derfor anbefale at vederlagets størrelse avgjøres med utgangspunkt i objektivt målbare enheter.

Arbeidsgruppen tar som utgangspunkt at den opphavsrettslig relevante handling som det skal forhandles om vederlag for, er *tilgjengeliggjøringen* av de verkene som skal omfattes av Bokhylla.no, dvs. retten til å legge disse verkene ut på nett. Dette vil være i samsvar med sammenliknbare avtaler om allmenn tilgjengeliggjøring av opphavsrettslig vernet materiale.

Det er dessuten et ønske fra statlig hold å ha forutsigbarhet hva angår utbetaling av vederlag, herunder utviklingen av vederlagsforpliktelser i en situasjon hvor volumet av tilgjengelig materiale vokser. I utgangspunktet legger derfor gruppen til grunn at den enkelte internettbrukers *nyttiggjøring* av de tilgjengeliggjorte verkene ikke bør danne basis for beregningen av vederlag, da en slik løsning vil være uforutsigbar mht. størrelsen på det årlige vederlaget. Det kan dessuten oppstå uheldige bruks- og fordelingsmessige konsekvenser som følge av en slik modell.

Arbeidsgruppen vil anbefale at det tas utgangspunkt i enkle parametere når det gjelder fastsettelse av vederlaget. Det bør etableres en grunnenhet, som multiplisert med en enhetspris gir det totale vederlaget.

Grunnenheten kan for eksempel være verk, tittel eller side. Verk er problematisk å bruke som grunnenhet fordi en bok og for så vidt en bokside kan inneholde flere verk (prosa, et dikt, en illustrasjon osv.), og det finnes ingen oversikt over hvor mange verk vi finner i de aktuelle bøkene.

Både tittel og bokside gir mer farbare veier og forutsigbare vederlagsutbetalinger.

Dersom man benytter tittel som grunnenhet for beregning, vil det bli betalt samme sum for alle titler som gjøres tilgjengelig, uavhengig av hvor mange verk de ulike titlene inneholder, hvor mange sider titlene består av osv.

En enkelt boktittel kan bestå av alt fra noen få sider i en lyrikkbok til over tusen sider tekst, og ved fastsettelse av vederlag per tittel vil det være naturlig å se hen til gjennomsnittlig antall sider. Ved valg av side som grunnenhet får man et mer eksakt grunnlag for beregning.

Hvis prosjektet på et senere tidspunkt skulle utvides til også å omfatte andre trykksaker som tidsskrifter og aviser, vil siden være en mer hensiktsmessig og robust grunnenhet å forholde seg til. Kopinor har dessuten vel etablerte systemer der det betales vederlag ut fra antall sider.

Videre bør vederlaget beregnes ut fra hvor lenge materialet er allment digitalt tilgjengelig. I prinsippet kunne man tenke seg vederlag i form av en engangssum for frikjøp av opphavsrettighetene knyttet til digital tilgjengeliggjøring. Hvis vederlaget slik skulle dekke all fremtidig tilgjengeliggjøring, vil summen måtte bli betraktelig høyere enn en avtale for en gitt tidsperiode. Videre vil det bli vanskeligere for partene å forhandle seg frem til en enighet, da erfaringsgrunnlaget knyttet til konsekvenser av digital tilgjengeliggjøring på lang sikt, ennå er begrenset.

Etter en samlet vurdering vil arbeidsgruppen anbefale at vederlaget skal beregnes ut fra antall sider som blir digitalt tilgjengeliggjort for en gitt tidsperiode.

Reservasjonsmuligheter

Arbeidsgruppen har diskutert hvorvidt det skal være en mulighet for enkeltstående rettighetshavere å reservere seg mot at deres verk omfattes av prosjektet. Åndsverkloven stiller ingen krav i så måte, men avtalen med rettighetshaverne kan åpne for en slik mulighet.

Fordeling til rettighetshaverne

Det ligger utenfor arbeidsgruppens mandat å berøre hvordan vederlaget til slutt skal fordeles mellom rettighetshaverne. Det vil være opp til Kopinor/rettighetshaverorganisasjonene å avgjøre dette. Kopinor bør så langt det er mulig sikres tilgang til nødvendig statistikk til bruk for fordeling av vederlaget.

Oppsummering

Materialet som omfattes av Bokhylla.no tilgjengeliggjøres på Nasjonalbibliotekets internettsider på en slik måte at materialet kan leses på skjerm via internett, men at det ikke er tilrettelagt for nedlasting.

Materialet vil være direkte søkbart via søkemotorer. Tekniske løsninger for informasjon om hvor materialet kan lånes eller kjøpes, videreføres fra Nordområdeprosjektet.

Tilgjengeliggjøringen bør i første omgang skje i en tidsavgrenset prøveperiode, forslagsvis ut 2011 dersom prosjektet startes i løpet av våren 2009.

Tilgjengeliggjøringen av vernet materiale kan skje med hjemmel i en rent opphavsrettslig basert avtale som utløser avtalelisens, jf. åndsverkloven § 16a.

Materialet vil kun bli gjort tilgjengelig for internettbrukere med norske IP-adresser.

Vederlaget som forutsettes fremforhandlet med rettighetsorganisasjonene bør være betaling for tilgjengeliggjøringen av materialet, ikke for den enkelte internettbrukers nyttiggjøring.

Vederlaget bør beregnes ut fra en pris per side for en gitt tidsperiode.

(slutt)

Vedlegg 1: Nordområde-avtalen

Vedlegg 2: Evalueringsrapporten fra Nordområdeprosjektet